

anyjának szüksége van, emberek (rendszerint) nem tudnak megajándékozni minket. Ehhez a minket teljesen komolyan vevő, nekünk teljes szabadságot adó Istennel kell kapcsolatba lépni, s akkor képesek leszünk szakítani a szülői és gyermeki (és egyéb „emberi”) normákkal (vö. Mk 7,8.13; 8,33) – és azzal a „nagy prófétával” kell kapcsolatba kerülnünk, aki úgy tudott Istenről beszélni, hogy hallgatói elég bátrakká váltak az önállósághoz, és így meggyógyultak, halálközeli állapotokból is feltámadtak. Érthető, hogy erről beszéltek „egész Júdeában és mindenütt a környéken”...

Epilógus

Hosszú fejtegetéseim végén elégnék látom *Sören Kierkegaard* egyik mondását idézni:

Kétféle keresztény van: az egyik, aki követi Jézust, és a másik – az olcsóbb kiadás –, aki csodálja őt.

MÁRCZI IMRE

A LÉLEK TEMPLOMA

Az emberi élet szimbólumok szakadatlan folyamata. Minden cselekvésünk hordoz bizonyos szimbolikus jelentést még akkor is, ha közvetlen, egyéni szükséglet kielégítésére irányul. A sokféle szimbólumban közös, hogy az aktuális jelentés mellett valami sokkal fontosabbra utalnak, s ze utóbbi a lényegi üzenetük. A szimbólumok az emberi élet alapvető értékeire, a túlélés szempontjából sikeresnek bizonyult stratégiákra, elvekre mutatnak rá. Ezek közül az egyik legfontosabb a vallás. A vallások szimbólumrendszere hallatlan gazdagságot, sokszínűséget mutat, de mindegyiknél fontos szerepet játszik a templom. A templom, a szentély, a szent hely az emberi és az emberen túli/feletti kapcsolatát fejezi ki valamilyen épített, ritkábban természetes környezet segítségével. A hely a mindennapító elkülönült: (szent) magas esztétikai igényével azt sugallja, hogy ennek a kapcsolatnak mélynek, harmonikusnak, szervesnek kellene lennie. A nagy vallások, próféták mind a föld (az ember) és az ég (az istenség) összetartozását hangsúlyozzák. A templom az a köztes hely, ahol a kettő találkozik. Bár az anyagi (materiális, testi) világban van, jelen van benne a lélek, a szellem (genius loci). Itt leomlanak a falak az emberi és emberen túli között; a szellem és a lélek kiszabadulhat az anyagvilág meghatározottságából, és kapcsolatba kerülhet a Mindenséggel, az Istenséggel. Beléphet a létezés tágasabb tereibe, megismerheti, otthonra találhat benne. A templom jel, szimbólum. Jele, szimbóluma a Mindenségnek, a Teljességnek és a vele való találkozásnak. Az ember azonban általában képtelen közvetlenül felfogni a Mindenséget, nem tudja elérni a Teljességet, ezért a templomok általában valamilyen egyedi sajátosság révén próbálnak az ember számára hidat

építeni. A templom a Mindenséget kívánja közvetíteni, de adott, az ember számára könnyen érthető konkrét formában (például Zeusz temploma, Vesta- szüzek szentélye, Jézus szívének szentelt templom, szent fa, folyó, hegy. Szükség van tehát közvetítő eszközökre; végül is maga a templom is közvetítő, eszköz. A lényeg a kapcsolat, amely általa létrejön.

A legtöbb vallás szerint nemcsak az istenséggel, hanem az embertársakkal, a másik emberrel való igazi találkozásban, közösségbe való bekapcsolódásban is transzcendálódik az emberi lét. Ezért van az, hogy a templom a személyek közötti találkozásban is fontos szerepet játszik. Nem véletlen, hogy a pszichológia is az emberi kapcsolatok "szentségéről" beszél. Az igazi találkozáshoz túl kell lépni önmagunkon akkor is, ha Isten, akkor is, ha a másik ember felé fordulunk.

A templom nemcsak konkrét, hanem elvont értelmű hely is. Helye a lét legmélyebb megtapasztalásának. Mivel ez a megtapasztalás, élmény az emberben születik meg, a templom eszményét legtökéletesebben maga az ember testesíti meg. Mondhatjuk, hogy az ember az a "hely", ahol az evilági és az ezen túli létezés találkozik. Azért van az embernek ilyen sajátos (kitüntetett?) helye a létezés rendjében, mert köztes léte kapocs az anyagvilág és a transzcendens lét között. Nem abban az értelemben, mintha tőle függene a mindenség egysége, hanem mert az ember így tudja értelmezni magát, helyét a világmindenség létezői között. Az anyagvilágban gyökerezik, de minden törekvése arra irányul, hogy túllépjen rajta. Egyetemes meggyőződés, hogy ez nem lehetetlen; a vallás, a transzcendens távlat az emberi azonosságtudat kihagyhatatlan része. Máskülönb az emberi egzisztencia (a különállás a többi létezőtől), a sajátos emberi lét nem értelmezhető; akkor csak egy a létezők sorában. A lélek, a szellem és az öntudat jelensége miatt azonban "kilóg" ebből a sorból. Ezek az anyagon túli, transzcendens lét várományosává teszik, míg testi mivoltából a látható, materiális világ része.

Az ember köztes létezőként való felfogása sokszor jelentett problémát az emberi tudat, gondolkodás számára. Milyen viszonyban van a transzcendens és az immanens? Melyik a fontosabb, a meghatározó? A kérdést gyakran úgy próbálták feloldani, hogy vagy a transzcendens, vagy az anyagi vonatkozását tagadták (materializmus, szubjektív idealizmus, karizmatikus, okkult irányzatok stb.), túlhangsúlyozva a másik oldalt. Mindegyik valami lényegeset tett zárójelbe, ezért érthető, hogy az így előállt emberkép torz volt. Ennek messzemenő következményei mindenkor tapasztalhatók mind az egyén, mind a közösség életében (neurózis, fasizmus stb.).

A kultúrtörténet azonban beszámol másról is. Voltak (vannak?!...) nagy találkozások: Mózes és az Úr az égő csipkebokornál, Avilai Szent Teréz Jézus-élménye, vagy az irodalomban Abelard és Heloise, Bulgakov Mester és Margitája stb., stb. - de talán mindannyiunk őriz valamilyen egész személyét betöltő élményt egy

másik személlyel (vagy Istennel) kapcsolatban. Ezek a találkozások akkor érik el csúcspontjukat, amikor az ember a másik által betöltve önmaga mélységeibe is bepillant. Nem ritka eset, hogy valakit egy másik személlyel való találkozás vagy Isten-élmény indít el egy önmaga felé vezető úton.

A templomot természetesen számos egyéb célra is fel lehet használni. Lehet múzeum, lehet belőle magtárat vagy akár uszodát csinálni. És lehet benne hamis isteneket imádni... Hogy az embert mi mindenre lehet "használni", rávenni, arról a történelmi és személyes tapasztalatok bőven szólnak. Némi cinizmussal azt mondhatnánk, hogy ebben is transzcendens volta nyilatkozik meg, hiszen minden elképzelhető dolgot elkövet, minden "túllép".

Az ember köztes létének helyes értelmezése az élet sikerének a kulcsa. Ha az ember rosszul játssza ezt a szerepet, nemcsak egyéni sorsa, hanem az egész létezés vallhat kudarcot (például, ha a jelenlegi tempóban "zabáljuk fel" a javakat, tönkre mehet a földi bioszféra, és talán még Isten számításaiba is hiba csúszhat). A találkozás, a kapcsolat nem jön létre, és a két fél elmegy egymás mellett, érdekeik kereszteződhetnek.

Ma, az atombomba és az ökológia századában közhelynek hangzik, hogy a túlélés biztosítéka nem az egyéni lét körül bástyázása; sokkal inkább az adott létfeltételekhez szerves kapcsolódás és alkalmazkodás valók. A felelősség nélküli, pusztán információs kapcsolat nem sokat ér; az elköteleződéssel indulunk el abba az irányba, amely a csere, az adás, az osztozás, a közös programok révén közösséghez, szövetséghez, egyesüléshez vezethet. A kapcsolatok természetesen sokfélék és megvan a maguk története; többnyire konfliktusokkal terhesek és csak ritkán teljednek ki.

Miért kell "szent" hely a találkozáshoz, a kapcsolathoz? Talán azért, mert az igazi kapcsolatban a legalapvetőbb léttartalmaink válnak nyilvánvalóvá, és a másik is hasonló áttetszőségében, mintegy lemeztelenedve jelenik meg számunkra. A kapcsolatban nem lehet hazudni; megmutatkozik az is, ami nem előnyös, hibás, szégyellnivaló. A szakrális tér, légkör megóv a kiszolgáltatottságtól: itt jelen van az Istenség, mind az ő szeme láttára történik. Itt csak elfogadás, befogadás, szövetségkötés lehetséges, a vetélkedés, az alantas indulatok ki vannak zárva. A kapcsolat, a találkozás misztikus emelkedettséggel, távlattal jár együtt. A személyiség határai kitolódnak, az ember egynek érzi magát a másikkal, feloldódik a magánya. Úgy érzi, hogy megtalálta a helyét a világban, hogy otthon van benne. Atölel, magában egyesít mindent: Istent, világot, és benne a másik embert, a természetet. Olyan zsilipek nyílnak meg ilyenkor, amelyek a racionális tudat nem vagy alig képes szabályozni. Az egzakt tudományok eddig nem is nagyon vállalkoztak a kapcsolat, a találkozás körülírására, meghagyták azt az irodalomnak, a képző- és vizuális művészeteknek.

A fenti gondolatmenet akár egy hevenyészett misztikus vagy lélektörténeti eszmefuttatás része is lehetne. Jólfésült elméleteket kínál továbbá a pszichológia, az

ismeretelmélet, a szociológia, a tudományelmélet stb. is - mindegyik a maga sajátos területén. Rendben, ha az ember teológus, pszichológus, filozófus, szociológus, stb. - de mi van akkor, ha egyszerűen csak ember? Mondjuk, hívő ember, aki hisz az élet értelmében, és keresi azt, de éppen most körülményeinek foglya, és nem ér rá filozófiai magasságokba emelkedni, hogy finoman cizellált heurisztikus struktúrái segítségével megragadja mindazt, amitől boldog, önmagával és környezetével harmonikus eggyé válik?

A szellem és a lélek síkján születő találkozások nagyjából minden korban, minden civilizációban elfogadottak. Megvan ezek helye is. Ismeretesek a szellem, a tudás, a tudomány templomai; ilyen lehetett az Alexandria-i Könyvtár, az Athén Schola, Cluny /ez egyben vallási-lelki központ is/, az Annales köre, vagy napjainkban Oxford vagy Berkeley stb. A szellemi és lelki kapcsolatok a közösségi és az egyéni szférában is problémamentesek egészen addig, míg valamilyen egyéni érdek fel nem lép valamelyik félnél. Például elmerülhet valaki Isten léte bizonyítékainak kutatásában, míg a megélhetési kényszer egyszer úgy nem hozza, hogy a cáfolatokkal kell foglalkoznia. A szellemi kapcsolatok azonban sokat kibírnak; bennük a személyes jelleg többnyire háttérben marad.

A lélekről rengeteget írtak, és ennek ellenére keveset tudunk. Az utóbbi időben a Jung nyomán járó pszichológia eredményei e téren hozzánk is eljutottak. Maga a lélek fogalma is legalább két jelentéskört hordoz. Az egyik a vallás fogalmait szerint vett halhatatlan lélek; a másik a pszichológia lélekkfogalma. Most ez utóbbi értelemben használom, jóllehet meggyőződésem, hogy a két fogalomkör közös nevezőre hozható.

A lélek az a valami, amivel az ember több, mint eszes állat: a teljesség utáni vágy, az önmagamat meghaladó mérték, a másikban való feloldás és ugyanakkor önmegvalósítás. Fantázia, álmok, tudattalan reflexek, vonzódások formájában fejezi ki magát - ezért érthető, ha a logikus-racionális gondolkodás nem tud vele mit kezdeni. A vallás szerint a lélek funkciója elsősorban az, hogy a transzcendenssel összekössön. A transzcendens fogalmát azonban többnyire leszűkíti és a túlvilággal, az üdvösséggel azonosítja. Pedig alapjában annyit jelent, hogy valamilyen irányban túllépünk önmagunkon.

Fentebb már utaltunk rá, hogy a transzcendensnek van horizontális dimenziója is. A háztartási, a szülő-gyerek közötti szeretet, a platóni szerelem, a mély barátságok, a bensőséges mester-tanítvány viszony stb. mind ennek tipikus esetei. Amikor egy efféle igazán mély kapcsolat létrejön, az ember úgy érzi, hogy létének határai leomlanak és a másikkal mintegy eggyé válik. Hol történik ez? Belül, az emberben, a "tudat alatt", a lélek mélyén. Miféle templomépület képes kifejezni, szimbolizálni ezt az élményt? Van megrendítőbb érzés annál, mint amikor az ember belép egy másik ember világába? Aki valaha is szerelmes volt, tudja ezt. Az élmény még akkor is hasonló lehet, ha a kapcsolat nem

kölcsönös. A magunkban megélt vágyakozás szintjén maradt - elmaradt - találkozás ugyanolyan felforgató tud lenni.

A szellem és lélek síkján létrejövő találkozásoknak megvan az elfogadott koreográfiájuk. Mivel többnyire nincs szemmel látható ok-okozati összefüggésbe hozható következményük, a közfelfogás nem emel ellenük kifogást. Mégis, szerepük néha igen döntő az ember sorsának alakításában; ahogyan arról a világirodalom nagy barátságainak, szerelmeinek története mesél.

Az ember azonban nemcsak szellem és lélek, hanem testben is létezik. Úgy tűnik, hogy az európai keresztény civilizáció ezideig nem tudta kialakítani a test helyes, az ember számára harmonikus létet biztosító kultuszát. A teste mélységesen leértékeli a lélekhez és a szellemhez képest; mintegy szembe állítja azokkal. Látszólag a kereszténység a felelős azért, de a gyökerek régebbiek; úgy tűnik, hogy kezdettől fogva voltak/vannak olyan hagyományai az emberi létre vonatkozó elképzeléseknek, amelyek az egyik vagy másik oldalt tagadják, és az emberlétet egyetlen dimenzióra kívánják szűkíteni.

Ennek azonban általában nagy ára van. A letagadott, kirekesztett létmód valahol mégis betüremkedik. Ez az ellentmondásos helyzet állt elő napjainkban is. Miközben világos, egyértelmű, szigorú szabályok írják elő a kívánatos, "erkölcsös" viselkedést, azt tapasztaljuk, hogy a többség messze más gyakorlatot folytat.

Az élet védelme, az életöszön azt kívánná, hogy óvjuk az életet, az egészséget ezek feltételeit. Ezzel szemben önpusztító életet élünk mind egyedileg, mind közösségekben. A fogyasztói létmód nyilvánvalóan károsítja az egyéni életet és aláássa a jövő létfeltételeit - mégis szinte kényszeres módon egyre nagyobb tempóban megyünk előre ezen az úton. Mi lehet ennek az oka?

A válasz a megroppant, torz emberszemléletből kínálkozik. A test ilyen mértékű kultusza talán visszahatás a kereszténység testellenes szemléletére. Az antik hagyományon kívül ennek van egy másik oka is. Miután a konstantini fordulattal a kereszténység nyíltan feladta az erőszakellenességet, új területet kellett találni, ahol az egyén lelkiismerete feletti uralmát biztosítani tudja. Ezt a kereszténység a szexualitásban találta meg, amelyre átvitte a korábban az erőszakra vonatkozó általános tiltást.

Úgy tűnik, hogy a test szintjén létrejövő találkozás ezért csak az intimnek nevezett szférában lehetséges - súlyos erkölcsi megfontolások mellett. A gesztusok világa, a "testbeszéd", az erotikus kultúra szégyellnivaló egy európai számára; nem is nagyon járatos azokban. A test azonban megköveteli a magáét: az ember testi mivoltában is meg akar nyilvánulni, ott akar lenni, ahol a találkozás megtörténik. Erre az alapvető igényre épül a szórakoztató ipar, a tömegkommunikáció, a reklám, a filmipar, a szexipar - mind csupa ipar, üzlet,

vállalkozás, ahol két dolog ütközik össze végletesen: a pénz imádása és az ember intimitás, találkozás iránti igénye. Tudvalévő, hogy az előbbi a győztes.

Szokásokat, beidegződéseket megváltoztatni, kultúrát teremteni hosszú távú vállalkozás; több életnyi idő szükséges hozzá. Hogyan lehetne elindulni a tartalmasabb, őszintébb emberi kapcsolatok irányába? Egyáltalán: mi várható ettől?

Az utóbbin kezdve: Nem játszhatna velünk a hatalom ilyen csúf játékot, ha az ember rádöbbenne arra, hogy létének gyökerei a találkozásból fakadnak. Az élet legfőbb célja is a találkozás. A rátalálás arra, aki tökéletesen képes betölteni a bennünk levő hiányt. Találkozások, kapcsolatok sokasága kínálja magát naponta, melyek mellett többnyire süketen elmegyünk. Közben álkapcsolatok hálójában vergődünk, amelyek megkötnék és felmorzsolják erőinket. És a hatalom ránk erőlteti olcsó pótlékait: fogyasztást, karriert, pótcselekvéseket.

A hiteles, őszinte kapcsolatokhoz helyre kellene állítani az embert. Tatarozni kellene az azonosságtudatát, mert az valahol megsérült. Talán a francia felvilágosodásban, talán a forradalmakban vagy az információ-robbanásban. A legszentebb templomot meggyalázták, szentségtelen célok szolgálatába állították.

A helyreállításához egyszerű receptek vannak, amelyek azonban képtelenül nehéz beváltani. A delphii jóshelyen is tudták már több ezer éve, hogy az emberi sors kulcsa az önismeret (gnóthi szeuton - ismerd meg magadat). Jézus tanításának, erőfeszítésének a célja az volt, hogy helyreállítsa a kapcsolatot Isten és ember, valamint az ember és ember között - ennek sorsa ismeretes; a pszichoterápia kevesek számára elérhető. A léthazugságok pszeudovilágában az őszinteség képes csak rendet teremteni. Szembe kellene nézni önmagunkkal: ilyenek vagyunk.

A második lépés az volna, hogy vállaljuk magunkat. Akkor is, ha torz, csökevényes lélek lakozik bennünk. E két lépcső elengedhetetlen ahhoz, hogy megtisztuljunk, hogy megtisztítsuk a templomot. A harmadik: keresni a találkozást, próbálkozni a kapcsolatok elmélyítésével a szellem, a lélek és a test vonatkozásában. Egész (szent = odaadott) emberként kellene megnyilvánulnunk a másik számára, hogy ne legyen kijátszható a szellem a lélek ellen, a lélek a test ellen stb. Ha így volna, feleslegessé válna a keresztény morál görcsös tiltása a testiségre vonatkozóan - egyszerűen azért, mert a gesztusok, a viselkedés, az erotikus magatartás a teljes személyiség egységébe ágyazottan jelennének meg, ezért nem szorulnának kívülről jövő hitelesítésre, igazolásra - és így a tiltásnak sem lenne többé alapja. Ami a templomban történik, az mind szent - mert csak olyasmi történhet ott, ami megállja az Isten színe előtt.